

't Inschrien

Vereniging Oudheidkamer Twente

Kwartaalblad
2012 / 1

In dit nummer onder andere:

- Kermis in Twente
- Henriette en Richard Roland Holst
- Herdenking Stadsbrand 1862-1912
- Waart oe veur Greetjen ten Kate!

Colofon

'*Inschrien* is een kwartaalblad van de Vereniging Oudheidkamer Twente.

Doelstelling

Het bevorderen van kennis en inzicht omtrent de culturen van stad en land in Twente, in het bijzonder voor wat betreft archeologie, geschiedenis, natuur en landschap en het streven tot het behoud van de bestaande culturen of overblijfselen ervan.

Redactie

Robert Kemper Alferink (hoofdredacteur), Willy Ahlers, Geert Bekkering, Hilda Ferweda en Harry Mulder.

Aan dit nummer werkten mee:

Willy Ahlers, Willem Bulter, Gerrit Dannenberg, Henk Kamp, Robert Kemper Alferink, Helmig Kleerebezem, Wim H. Nijhof, Huub Scholte Lubberink

Redactieadres

Bathemerweg 4
7448 PH Haarle
tel. 0548-595724
redactie@oudheidkamertwente.nl

Bestuur

Ernst-Jan Krudop, voorzitter
Janny Willemsen, secretaris
Roy Dams, penningmeester
Jan van Alsté, lid
Jan Morsink, lid
Theo van Staple, lid

Secretariaat

secretariaat@oudheidkamertwente.nl
Telefoon: 074- 2914014
Rabobank rek.nr. 12 95 76 379

OKThuis

Stroinksbleekweg 12B
7523 ZL Enschede
Telefoon: 053-4787447
www.oudheidkamertwente.nl
Soos: iedere maandagmiddag 13.30 - 16.30 uur

Het abonnement is bij het lidmaatschap van de vereniging ingesloten. Lidmaatschap van de vereniging kost 24,50 euro per lid, echtparen 29,50 euro, jeugdleden tot 21 jaar 10 euro.

Losse nummers zijn voor 5 euro verkrijgbaar bij het secretariaat en op de soosmiddagen.

Nieuwe kopij moet uiterlijk 29 maart 2012 bij de redactie zijn. Richtlijnen voor publicatie zijn te vinden op de website.

Publicatie of overname van artikelen, geheel of gedeeltelijk, is toegestaan mits de bron wordt vermeld.

Donatie, schenkingen en sponsoring:
schenkingen@oudheidkamertwente.nl

Een inschrien is een klein verborgen vakje in een tuugkist waarin men kostbare voorwerpen bewaarde.

Druk: Drukkerij Veltmann B.V., Enschede

ISSN 1875-2659

Inhoud

	Pag
Nieuwe leden	2
Verenigingsactiviteiten	3
Kermis in Twente	4
Helmig Kleerebezem	
Boekrecensie: Wonen in een grensgebied	8
Huub Scholte Lubberink	
Nieuwe zitplaats bij het Mauritsbeumke	9
Henk Kamp	
Henriette en Richard Roland Holst,	10
actievoerders bij staking 1902 in Enschede	
Wim H. Nijhof	
Column: Geschiedenis: feit of fictie?	14
Robert Kemper Alferink	
Jachtrechten van kasteel Twickel	15
Willy Ahlers, en anderen	
Uit de collectie van de Oudheidkamer:	16
Herdenking Stadsbrand 1862-1912	
Robert Kemper Alferink	
Waart oe veur Greetjen ten Kate!	17
Willem Bulter	
Reacties van lezers – de buurtschap Agelo	22
Kreenk-Bodbreef en Oudheidkamer-	23
Inschrien vertelt mekoar alns	
Gerrit Dannenberg	
Wat schrif dat blif (5)	24
Goaitsen van der Vliet	

Nieuwe leden:

Dhr. H.B.M. Geelen, Markelo
Dhr. J. Raatgerink, Ootmarsum
Dhr. A.H. Temmink, Ootmarsum
Dhr. F. de Lugt, Haaksbergen.

Correctie op melding in 2011/4:

Het is Mw. G.J. Voorthuis-Lefers i.p.v. Liefers.

Foto omslag: Reuzenrad in Ootmarsum, 2010.

Foto: Helmig Kleerebezem.

Verenigingsactiviteiten

In het OKT huis is tijdens lezingen en workshops plaats voor maximaal 30 toehoorders. Vooraf aanmelden is gewenst maar niet noodzakelijk. Plaats: *OKThuis*, Stroinksbleekweg 12 B, 7523 ZL, Enschede. Kosten: Leden gratis en niet-leden 2,50 euro.

Lezingen in eerste helft van 2012

Dinsdag 10 april 2012, 19:30 uur in het OKThuis

Dr W. Coster: Bronnen onderzoek, hoe doe je dat?

Wim Coster is historicus. Hij is verbonden aan het Historisch Centrum Overijssel en hoofdredacteur van *MijnStadMijnDorp* Historisch Tijdschrift Overijssel. Sinds 1990 publiceerde hij 25 boeken en tientallen artikelen op het terrein van de Overijsselse geschiedenis. In 2007 promoveerde hij aan Wageningen Universiteit bij professor Pim Kooij op de biografie: Baron op klompen. Mr. B.W.A.E. baron Sloet tot Oldhuis (1807-1884): aan de hefboom tot welvaart.

Excursies:

Aan de deelname aan excursies zijn kosten verbonden. De hoogte is afhankelijk van het soort vervoer, de te betalen entreegelden en kosten van koffie/lunch/diner. U kunt vrijblijvend reserveren waarna u gedetailleerde informatie ontvangt en zich definitief kunt aanmelden.

Excursie in de eerste helft van 2012

Zaterdag 19 mei: excursie naar onder meer kasteel Middachten.

U kunt deze datum reserveren. Nadere informatie vindt u op de website.

DE DUITSE HANZE IN LAATMIDDELEEUWS TWENTHE.

Docent: Gerard Seyger

Data: zaterdagmorgen 24, 31 maart en 7 en 14 april 2012 van 10 - 10.45 en 11.00 - 11.45 uur

Zaterdagmorgen 24 maart

- a) Twenthe en Frisia in het Duitse rijk
- b) Week- en jaarmarkten

Zaterdagmorgen 31 Maart

- Enkele feiten:
 - a) wat de Duitse Hanze niet/wel was.
 - b) iets over het ontstaan van de Duitse Hanze

Zaterdagmorgen 7 april

- a) vroegste schriftelijke bewijzen
- b) de naam Twent(h)e
- c) handelaren uit Almelo, Delden, Enschede, Goor, Oldenzaal, Ootmarsum, Rijssen etc.

Zaterdagmorgen 14 april (Paaszaterdag!)

- a) "Toversicht"brieven
- b) betekenis der brieven
- c) bespreking brieven uit/over Oldenzaal, Enschede en Rijssen aan Lübeck
- d) wat verder/later ingebracht wordt

Voor actuele informatie over komende activiteiten verwijzen we graag naar onze website www.oudheidkamertwente.nl

't *Inschrien* 2012 / 1

Kermis in Twente

Helmig Kleerebezem

De klokken beieren. Drommen mensen bewegen zich door de straten van stad of dorp, het is kermis. Paartjes bestormen de draaimolens en andere vermakelijkheden. Vaders en moeders bemachtigen met hun kroost een plaatsje in de poffertjeskraam. Talrijke draaiorgels strooien hun klanken over het kermisterrein en de spullenbazen prijzen met luide stem de vele wonderen aan die achter de zeildoeken van hun varietétent te bewonderen zijn en die nog nimmer in Europa werden vertoond. Veel wetenswaardigheden over de kermis in de jaren vijftig van de vorige eeuw in Twente.

Kermis en Jaarmarkt

Kermis is een volksfeest met een eeuwenoude traditie. Kermis is een verbastering van een 'heilige kerckemis' die werd opgedragen ter nagedachtenis aan de inwijding of schutspatroon van een kerk. Voor de middeleeuwse gelovigen was dit feest van grote betekenis. Arm en rijk woonden de hoogmis bij en liepen mee in de processie. Na de religieuze handelingen gaf men zich over aan de 'lustigheden der wereld' die waren opgesteld rondom de kerk. Kooplieden en marskramers brachten hun koopwaar aan de man en kwakzalvers, goochelaars en koorddansers vertoonden hun kunsten gedurende een aantal dagen. Vroege geschiedschrijvers beweren echter dat de kermissen of jaarmarkten van nog oudere

datum zijn. De Batavieren zouden het geweest zijn die de Romeinen verlof vroegen om een 'vrije markt' te mogen houden om zo hun waren aan de Romeinse legers te kunnen aanbieden. De Romeinen maakten dan van de gelegenheid gebruik om nieuwe wetten en decreten af te kondigen. Deze markten werden 'forum' genoemd, waaruit het Franse 'foire' en het Engelse 'fair' is ontstaan. De kermis in Bremen is ontstaan uit een 'vrije markt' en wordt al 978 jaar de 'Freimarkt' genoemd.

Paaskermis

Na de grote brand in Enschede in maart 1517 verleende Frederick van Baden, Bisschop van Utrecht, aan de bevolking toestemming om op donderdag na Pasen en op de eerste werkdag na Sint Maarten, 11 november, een jaarmarkt te houden. In bewaard gebleven stukken lezen we hoe de kermis er vijftig jaar voor de grote brand in begin negentiende eeuw werd beleefd door boeren, burgers en buitenlui. Kramen met koek, speelgoed, een poppenkast, een waarzegster en speculanten bepaalden het kermisbeeld rond de Grote Kerk. Voorafgaand aan de kermis was er een bescheiden jaarmarkt waar men 'zijde-, katoenen-, linnen-, en andere stoffen' maar ook vee kon kopen. De eerste Paaskermis in het Volkspark werd in 1875 gehouden. De kermisgangers konden zich vergapen aan de carroussel, het paardenspel, acrobatische voorstellingen en circus Carré.

In Hengelo was er naast de septemberkermis vóór 1900 ook een Paaskermis, die voor het

Kermis bij het stadhuis in Hengelo.

station en later aan de Enschedestraat werd gehouden. Dat deze kermis zich mocht verheugen in de belangstelling mag blijken uit het feit dat stoomcarrousselhouder Gerard Wolfs, die al jaren de Paaskermis bezocht, in 1910 een brief schrijft aan het Hengelose gemeentebestuur waarin onder meer staat: "Door het afschaffen der Enschedesche jaarmarkt na Paschen is het haast niet lonend om voor één dag met 16 stuks wagens van de stoomcarroussel naar uwe Paaskermis te komen". Hij verzoekt dan ook de aanvangstijden, gelijk vroeger in Enschede, te vervroegen en wel op Paaszondag naar 16 uur en op Paasmaandag naar 12 uur. De jaarlijkse Paaskermis in Hengelo werd afgeschaft in 1925.

een goed beeld van de vroegere kermissen. Op de markt stonden kooplieden, goochelaars, kwakzalvers en potsenmakers. Boeren uit de omgeving boden hier hun producten aan zoals boter en eieren. Omstreeks 1900 werd deze Bissing afgeschaft. In Ommen houden ze de traditionele 'Bissingh dagen' in de maand juli nog altijd in ere.

Najaarskermissen

Almelo opent de rij van Twentse najaarskermissen. Kermis in Almelo is altijd een volksfeest zonder weerga geweest. Voor de Tweede Wereldoorlog was de dinsdag voor de kinderen, de woensdag voor de oudere jeugd, voor boeren en buitenlui de donderdag en de laatste dag op vrijdag was

De Draaimolen op het Hengelose marktplein.

Bissing

In 1346 kreeg de Heer van Almelo toestemming van de Bisschop van Utrecht om in 'Sijnen dorpe tot Almelo' twee vrije jaarmarkten te houden. Daaruit groeide de Bissing in het voorjaar en de septemberkermis in de nazomer. De Bissings gaven

voor de oudere generatie. Toch kwamen er in 1932 en 1936 voorstellen vanuit de gemeenteraad tot afschaffing van de kermis met als argument de zedenverwildering en het drankmisbruik. De voorstellen werden verworpen. Nog in 1950 werd door de protestants-christelijke fractie in de gemeenteraad een voorstel tot afschaffing

van de kermis ingediend. Ook toen haalde het voorstel geen meerderheid. In feite was er niets nieuws onder de zon. Op gezette tijden in de eeuwen daarvoor kwamen overheden in Nederland in opstand tegen de uitwassen op kermissen en jaarmarkten en werden ze soms verboden, zoals in de 18e en 19e eeuw. Toch kwamen deze volksfeesten eeuwig wantrouwen, scherp verbod en onderdrukking steeds weer te boven dankzij de volkswil, de taaiheid en vindingrijkheid van het trekkende kermisvolk.

Brinkstraat, de Willemstraat/plein en voor het gemeentehuis stonden dan weer de spullenbazen met hun attracties. Op de hoek van de Brinkstraat en de Markt stond rond 1900 de draaimolen van Gigengack die met een paard werd aangedreven. De zweefmolen van Zeggelink werd nog met mankracht voortbewogen. Topattractie ('grootvermaak') was de stoomcarroussel van Janvier achter het oude gemeentehuis. Het was een paleis vol klatergoud en zilverwerk met in het midden de met stoom

Hobbelende geit of golfbaan in Oldenzaal.

De Deventer Almanak uit 1729 vermeldt de Hengelose 'Lamberti'-kermis in combinatie met een jaarmarkt. De patroonheilige van de Lambertusbasiliek in Hengelo is St. Lambertus en zijn gedenkdag is op 17 september. Nog steeds wordt, na de Almeloze kermis, rond die datum de Hengelose kermis gehouden. Begin twintigste eeuw stonden de kramen met koek, paling, poffertjes en andere waren die bij een volksfeest horen voor de Lambertuskerk. Op de Telgen, in de

aangedreven carroussel voorzien van bewegende gondels en grote houten koningspaarden. Het snerpande geluid van de stoomfluit verstoorde regelmatig even de klanken uit het draaiorgel.

Na Hengelo strijkt de kermiskaravaan neer in de 'boeskoolstad' Oldenzaal. De kermisdagen fungeren als een soort reüniedecor voor inwoners en oud-inwoners. Het is de week waarin oud en jong vanaf de terrassen genieten van de opgestelde attracties. In 1048 gaf keizer Hendrik III

toestemming aan de stad om een jaarmarkt te houden op 21 oktober, het inwijdingsfeest van de Plechelmuskerk. Tegenwoordig beheerst het moderne grootvermaak (achtbaan, reuzenrad etc.) de kermis gelijk in de andere Twentse steden. De tijd dat men zich kon vergapen in de panoramatent met beelden van de belangrijkste gebeurtenissen uit het verleden is voorbij. De draaimolen of carrousel wordt niet meer met spierkracht of benzinemotor voorbewogen maar met een elektromotor. De stoomcarrousel draaide zijn laatste rondje in de vijftigerjaren. De Kop van Jut heeft in Oldenzaal de stormen des tijds overleefd samen met de nostalgische kindermolen en hobbende geit of golfbaan.

De kermis in Stad Delden wordt vermeld in Moonens Kroniek van Deventer naar aanleiding van een brand in het 'kwekwe stadje'. Op 30 oktober 1453 wordt Delden 'op haere Keurkermis' volledig door brand 'in de as gelegd'. In het huisarchief van Twickel bevinden zich vele stukken waarin de kermis wordt vermeld. Delden vierde sinds mensenheugenis kermis in de laatste week van oktober. In 1922 konden de Deldenaren genieten van de draaimolen van Gigengack uit Hengelo, een autocarrousel, een schiettent en een werptent. De plaatselijke winkeliers stonden er met hun galanteriekraampjes. De opbrengst voor de gemeentekas van Stad Delden voor één dag kermisvreugd was 571,65 gulden.

Ootmarsum fungeert als hekkensluiter van de kermissen in Twente. De 'Koale Karmse' zoals die wordt genoemd binnen het stadje, is vanaf eerste vrijdag van november tot en met zondag. Traditioneel geven alle bedrijven die vrijdag vrijaf en is het feestvieren voor de inwoners en oud-inwoners van dit oude Twentse stadje. In het jaar 1314 gaf Bisschop Guido van Henegouwen aan Ootmarsum het recht tot het houden van een jaarmarkt die moest worden gehouden op zondag na Maria

geboorte, 8 september, met alle rechten die ook andere steden hadden zoals een dag ervoor en erna. Deze markt of 'kerckemesse' werd opgeluisterd door zwaarddansers en andere middeleeuwse vermakelijkheden.

Kermisevolutie

Heden ten dage worden er astronomische bedragen uitgegeven om een kermisattractie aan te schaffen en te exploiteren. De ontwikkelingsgang der aandrijftechnieken wordt al sinds jaren beheerst door het toepassen van hydraulische systemen die worden aangestuurd door computers. Vanaf het derde kwart van de 19e eeuw kwam er een evolutie in de aandrijving. Was spierkracht toen de algemene toepassing, nu verschenen de stoommachines ten tonele die vervolgens weer werden vervangen door verbrandings-, of elektromotoren. Ook de decoratiekleuren van de attracties werden in deze periode feller en uitdagender. Een beschilderd zeildoek is heden ten dage niet meer genoeg. In deze kermisevolutie weerspiegelt zich voortdurend het beeld van onze volkscultuur en zoals professor G. H. Jansen uit Utrecht het eens verwoordde: 'Kermis is een roes van vrijheid'.

De auteur moest zich in deze bijdrage beperken tot een aantal kermissen in Twente. In alle steden, dorpen en buurtschappen van Twente worden jaarlijkse kermissen, schoolfeesten en pinksterfeesten gehouden. Natuurlijk moeten we dan ook denken aan het beroemde School en Volkfeest in Goor dat in 1975 het honderdjarig bestaan vierde. In Lonneker wordt de kermis nog in de schaduw van de kerk gehouden. In Losser viert men niet alleen uitbundig carnaval, maar ook kermis. In deze rij mogen we ook Borne en Tubbergen niet vergeten. Daarvan is veel te vinden in het boek "Een droomwereld in de metaalstad, De Hengelose kermis", door Helmig Kleerebezem, Uitg. Smit van 1876, 2010, ISBN 978-90-6289-634-9, € 24,95

Boekrecensie: Wonen in een grensgebied

Huub Scholte Lubberink

Op 25 februari 2011 promoveerde Henk van der Velde aan de Vrije Universiteit te Amsterdam op een academisch proefschrift met betrekking tot de bewoningsgeschiedenis van Oost-Nederland in de tijdspanne van de midden ijzertijd tot en met de volle middeleeuwen. Het zijn vooral de opvattingen van Van der Velde met betrekking tot de culturele en economische bloei van Oost-Nederland door intensieve contacten met het Romeinse rijk in de 3e en 4e eeuw na Chr. die -voor een archeologisch proefschrift opvallend veel- aandacht van de landelijke en regionale pers trokken.

Zoals de titel reeds duidelijk maakt omvat het werk van Van der Velde veel meer dan alleen dit, overigens niet onbelangrijke, punt, wonen in grensgebieden. In het proefschrift wordt op basis van een groot aantal, veelal recente archeologische opgravingen en historische bronnen een beeld geschetst van (veranderingen in) het natuur- en cultuurlandschap, nederzettingen, nederzettingslocaties, huizenbouw, materiële cultuur, landbouw, economie en (culturele) relaties met andere gebieden in Oost-Nederland over een periode van bijna 2000 jaar. Hoewel de nadruk binnen het werk van Van der Velde meer op Salland en de Graafschap ligt dan op Twente, is het proefschrift ook voor de Twentse bewoningsgeschiedenis van bovengemiddeld belang.

Voor de geïnteresseerde in de archeologie van Oost-Nederland vormt het proefschrift een ware schatkamer. Gegevens van tientallen (recente) opgravingen in Oost-Nederland en aangrenzende gebieden zijn toegankelijk gemaakt en overzichtelijk in samenvatting gepresenteerd en met vele kaarten, plattegronden, tekeningen en foto's geïllustreerd. Bij de Twentse opgravingen gaat het om het recente onderzoek in Borne (Bornsche Maten-Zuid Esch en -Grutterkamp) en de 'oude' opgraving Denekamp-De Borchert. Daarnaast passeren gegevens uit meer kleinschalige Twentse opgravingen (o.a. Enter-De Akkers, Markelo-Noordachteres en Borne-Hoefblad)

de revue. Een gemiste kans is dat de toch vele, vooral voor Twente en de oostelijke Achterhoek relevante, archeologische onderzoeken in de Duitse grensstreek (o.a. te Nordhorn, Rheine en Borken) niet of nauwelijks aan de orde komen.

Naast de ruime aandacht voor de archeologische bronnen besteedt Van der Velde aandacht aan theoretische archeologische bewoningsmodellen, waarin (veranderingen in) de ruimtelijke ontwikkeling van bewoning en het landgebruik in de bestudeerde periode(n) op een meer abstracte manier benaderd worden. Het is jammer dat Van der Velde in zijn bewoningsmodellen enigszins voorbij gaat aan de grote landschappelijke variatie binnen Oost-Nederland zelf. Het is maar de vraag of zijn modellen evenveel zeggingskracht hebben voor de bewoningsgeschiedenis van het in landschappelijk opzicht relatief homogene en grootschalige Salland als voor die van het meer versnipperde en zeer heterogene Twentse landschap. Er is in Twente zeker wat dit betreft nog voldoende stof voor toekomstig archeologisch onderzoek.

Samenvattend kan gesteld worden dat Henk van der Velde met zijn proefschrift een belangrijk en zeer lezenswaardig overzichtswerk met betrekking tot de Oost-Nederlandse archeologie en bewoningsgeschiedenis en een theoretisch kader voor toekomstig onderzoek heeft

neergelegd. Een nadeel voor de geïnteresseerde leek is misschien het hoge wetenschappelijke gehalte van het boek dat toch wel enige voorkennis van de (Oost-)Nederlandse archeologie veronderstelt. Het is per slot van rekening een wetenschappelijk, academisch proefschrift.

Laat dit echter niemand er van weerhouden om via dit proefschrift kennis te nemen van de stand van zaken van de Oost-Nederlandse archeologie en van al het moois en verrassends dat Oost-Nederland op dit gebied te bieden heeft.

H.M. van der Velde, 2011. Wonen in een grensgebied. Een lange termijngeschiedenis van het Oost-Nederlandse cultuurlandschap (500 v.Chr.-1300 na Chr.). *Nederlandse Archeologische Rapporten* 40. Amersfoort, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, ISBN 978.90.5799.176.9. € 39,95

Nieuwe zitplaats bij het Mauritsbeumke

Henk Kamp

Het Mauritsbeumke of Vlierbosje staat op de Usseleres. Prins Maurits zou hier in 1597 geweest zijn bij de inname van Enschede en andere steden in Oost Nederland. Het vlierbosje is een restant van een bomengroep, "boaken", die in voorchristelijke tijden een heilige plaats vormde. Het terrein van 20 are werd in 1943

aan de Oudheidkamer Twente geschonken door de gezamenlijke Usseler boeren uit dankbaarheid voor het slagen van een ruilverkaveling. In augustus 2010 is er een bankje aangeboden door de firma Ben van 't Mös uit Usselo. Voortbestaan van het beumke en de fraaie omgeving wordt door de gemeente Enschede bedreigd.

Foto: Theo van Stapele

De heer en mevrouw van 't Mös uit Usselo bij het bankje in 2011. Op de achtergrond het beroemde vlierbosje.

Henriette en Richard Roland Holst, actievoerders bij staking 1902 in Enschede

Wim H. Nijhof

*Henriette Roland Holst, dichteres, marxiste, en vooral vurig strijder voor een betere samenleving, kon haar geluk niet op, toen ze in haar rond 1903-1904 verschenen boek *Kapitaal en Arbeid in Nederland* schreef, dat het jaar 1902 in Nederland 'voor de eerste en tot heden toe voor de laatste maal' een samenwerking tot stand zag komen van alle arbeidersorganisaties, van uiterst rechts tot uiterst links. Een 'eenheidsfront' noemde ze het. De aanleiding daartoe vormde 'een optreden der enschedése textielbaronnen, zo onmenselijk, als in ons land nog nooit was voorgekomen'. Ze doelde op de staking van de dekenwevers van Van Heek & Co. in 1902.*

In Enschede vonden de plaatselijke socialistische en confessionele textielarbeidersbonden elkaar tijdens deze staking, in de eerste helft van 1902. Het was inderdaad voor de eerste keer in de sociale strijd in Twente, die in de vorige eeuw tussen 1867 en 1891 herhaald tot uitbarsting was gekomen.

Het waren met name de interconfessionele Nederlandsche Christelijke Textielarbeidersbond Unitas, de Textielbond en De Eendracht, een bond van protestantse en katholieke ex-leden van Unitas die streefden naar rigoureuze verbeteringen in de bestaande maatschappij. Henriette Roland Holst zou met haar man Richard Roland Holst een belangrijke rol gaan spelen in deze staking, die mede door de betrokkenheid en inzet van dit echtpaar landelijk in de belangstelling kwam te staan.

Waardoor ontstond de staking? Van Heek & Co., het grootste textielbedrijf in Enschede, had een succesvolle dekenweverij opgezet. De arbeiders waren vaardig en bekwaam. Doordat het bedrijf zogenoemde nieuw ontwikkelde machines inzette, kon een arbeider meer machines laten draaien dan vroeger, zodat de wevers een hoog loon verdienden. Maar gezien de conjuncturele zorgen van dat moment wilde de onderneming de lonen verlagen, met vijf tot tien procent. Gemiddeld zakte het uurloon daardoor van f 8,19 tot f 7,63, zodat de dekenwevers dan hetzelfde verdienden als

de andere wevers. De firmanten wilden ook de kostprijs van hun product drukken, om hun eigen bankrekening te spekken. In 1901 verdienden de gezamenlijke firmanten van Van Heek & Co. f 272.500,-- en een jaar later f 323.150,--. De firmanten waren vier Van Heeks: Gerrit Jan, Helmich, Bernard en Ludwig.

De dekenwevers kwamen in het verweer. Ze vonden dat hun werk zwaarder en inspannender was dan dat van de andere wevers en dat ze dus een hoger loon moesten verdienen. Overleg leidde niet tot een oplossing. De wevers besloten tot een staking, die op 13 januari 1902 begon. Veertien dagen later, toen de dekenwevers niet wilden wijken, sloot Van Heek & Co. het hele bedrijf. Toen stonden 1.650 arbeiders op straat. Op 1 maart volgde ook Rigttersbleek, dat geleid werd door Jan van Heek, een broer van Bernard. Nog eens zeshonderd man hadden geen werk meer.

Henriette Roland Holst bezocht in 1902 Enschede, om de 1 Mei-lezing te houden. Ze zag 'het huis van "den ouden van Heek"', het staat op de plaats van het oude kasteel der heeren van Enschedé – dezen waren berucht om hun "walgelijke tiranny", en knevelarijen [...]'. Ze werd ontvangen in een textielfabriek, waarvan ze de naam niet vermeldde, maar vrijwel zeker was het Van Heek & Co. Twee gebroeders – Bernard en Ludwig – begeleidten haar.

Foto: Collectie Stichting Edwina van Heek.

Van Heek & Co. te Enschede, fabriek Kremersmaten, 1895.

We zien de weverij, ruwerij, ververij, drogerij, maar de weverij is het treffendst: een reuzenzaal, honderden getouwen in lange rijen, voor en naast elkaar alle in werking, en de mannen, meisjes en knapen, daartusschen, opmerkzaam, gespannen, behendig hanteerend al die fijn bewerkte tuigde wezens, in het strakke teere licht.

De gebroeders Van Heek vielen haar mee, het schenen haar 'geen kwade mensen', die fabrikanten.

Nog jong, niet bits, niet hoog, gemoedelijk eer en rondborstig. Menschen als gij en ik [...]. Maar de gemoedelijkheid is weg, waar zij komen te spreken over "de arbeiders". [...] Klacht na klacht over de arbeiders.... "zij hebben geen hart voor de zaak, werken niet goed door [...] luiere zooveel ze kunnen, behalve waar op stukloon wordt gewerkt [...] men moet voortdurend toezicht oefenen" ...ik denk aan Marx: "het stukloon is de bij

de kapitalistische productiewijze meest passende vorm van loon: het maakt veel opzicht overbodig" – ik waag te vragen, of de heeren niet gelooven, dat er in vlugger tempo doorgewerkt zou worden, zoo de arbeidsdag werd verkort. [...]

Roland Holst ontdekte dat deze fabrikanten geen voorstander waren van verkorting van de werkdag, die vaak twaalf uur duurde. En de loonkwestie was een zaak van de patroon, daarin moesten arbeiders zich niet mengen. 'De patroon moet weten wat hij geven kan, hij moet de baas zijn op de fabriek, of de industrie gaat te gronde.... Genoeg! De tekst en de wijs zijn over-bekend.' Toen Bernard van Heek 'een verhandeling over den vrijhandel' begon, verlangde Henriette 'om weer onder de kameraden te zijn'.

In de oproep voor de lezing op 1 mei 1902 in Enschede werd Henriette geïntroduceerd, voor wie haar nog niet kende, als 'de meest begaafde spreekster in

de arbeiders-beweging hier te lande'. Ze schreef over deze samenkomst een verslag in *De Kroniek*, een sociaal-cultureel en literair tijdschrift. Kunstenaars en politici werkten aan dat blad mee.

Van vlak onder het podium tot in de gelagkamer achter de zaal, waar ik de gezichten niet meer kon onderscheiden, staat, zit, verdringt zich de massa, de groote namenlooze, het proletariaat. Het is geen publiek als uit onze groote en kleine hollandsche steden, waaronder men veel kleinburgerlijke en intellectuele elementen uitpikken kan, waar ook de arbeiders zich onderscheiden van elkaar door afkomst, levensomstandigheden, enz. Het is het volkomen homogene industrie-proletariaat, gelijk van trekken, wezen, houding, geaardheid, alle gestempeld door den stempel van gelijken arbeid in gelijke levensomstandigheden.

De consequenties van de staking waren desastreus voor veel Enschedese arbeidersgezinnen. Er werd in Enschede bittere armoede geleden. De uitkeringen waren meestal niet voldoende om een gezin van te onderhouden. Kleren sleten, geld voor nieuwe was er niet. De huisbaas begon lastig te worden, hij wilde zijn huurcentjes op tijd ontvangen. Roland Holst:

Hoe hebben zij zich gevoed, deze mannen en vrouwen, van wier lichaam straks weer een zware arbeidslast zal worden gevegd? Hoe de jonge groeiende lichamen der kinderen, die beenderen, bloed en spieren moeten vormen, om sterk te worden voor het hen wachtende leven van arbeid, en van strijd?

Van alle kanten kregen de stakende arbeiders steun. Op 14 mei 1902 plaatste het Enschedese actiecomité in *Het Volk* een oproep aan de arbeidersorganisaties om de stakende en uitgesloten arbeiders te helpen. Een week later gaf het bestuur van de SDAP

een steunverklaring uit, *Tegenover de heerschzucht van den kapitalist de solidariteit van den arbeid*, die aan alle afdelingen, kiesverenigingen en aangesloten leden werd gezonden, met de opwekking de stakers te steunen en de aankondiging van een inzamelingsactie. Al snel was er meer dan een ton bijeengebracht, een ongekend en onverwacht resultaat.

'Kunst voor Enschedé'

Henriette's man Richard Roland Holst, net als zij een socialistisch georiënteerde kunstenaar, besloot met de dichter Herman Gorter een actie op te zetten van kunstenaars voor de Enschedese arbeiders. In *De Kroniek* werden Nederlandse beeldende kunstenaars opgeroepen de actie daadwerkelijk te ondersteunen, door kunstwerken in te zenden. Richard Roland Holst zette nog even aan, in vlammende bewoordingen:

Mogen zij [de beeldende kunstenaars] wel bedenken dat de strijd niet langer een loonstrijd is, maar een strijd is geworden voor [...] arbeiders voor wie verzet hongerijsden betekent, en die de firma Van Heek door den honger wil dwingen hun voorvechters aan de ellende prijs te geven. [...] Kunstenaars van Nederland, stelt tegenover deze daden van deze industriëlen, den steun van wat Holland best heeft aan gaven van gevoel en intellect, weest gij ook de steun van de arbeiders.

Bijna vijftig Nederlandse kunstenaars stelden een daad en zegden werk toe. Onder hen waren de meest vooraanstaande kunstenaars van Nederland, zoals de architecten H.P. Berlage en Karel de Bazel, de beeldhouwer Joseph Mendes da Costa, de Haagse Schoolschilders Johan Hendrik Weissenbruch, Willem Maris, Isaac en Jozef Israëls, en Jan Toorop. De actie werd een groot succes, want volgens Henriette Roland Holst was er een bedrag van 140.000 gulden vergaard. Maar uiteindelijk was het

ingezamelde geld niet voldoende om de stakers te blijven steunen, de kassen raakten leeg en staakten de arbeiders midden juni 1902 hun strijd. Ze moesten wel. Op 21 juni schreef *Recht door Zee*, het regionale socialistische tijdschrift: 'De beëindiging van de staking is een gevolg van de mindere financiële steun, die de laatste weken is ingekomen.' De fabrikanten hadden gewonnen.

Henriette Roland Holst was ondanks de afloop in zekere zin tevreden.

Al bleef in economisch opzicht Van Heek overwinnaar, het morele gezag van de enschedesche fabrikanten was [...] sterk geschokt, terwijl het aanzien van den arbeid was gestegen.

En wat haar tot grote vreugde stemde, was dat de eenheid onder de samenwerkende vakbonden niet 'één ogenblik verstoord [was] geworden'. De bonden zagen in die maanden hun organisatie groeien met duizend leden.

Gedenkteken voor de staking

Enschede kreeg een 'monument' voor de staking. Richard Roland Holst had met zijn goede vriend en actieve socialist, de latere wethouder van Amsterdam F.M. Wibaut, in het geheim een plan ontwikkeld, om van het binnengekomen steungeld een deel te bestemmen voor de stichting van een coöperatie te Enschede, als 'een soort gedenkteken worden voor dezen mooien

Foto: Collectie Stichting Edwina van Heek.

Gezicht op Van Heek & Co. aan de Noorderhagen in Enschede, 1911.

strijd.' Roland Holst gaf daarmee overigens het ingezamelde geld, dat moest dienen om alle stakende arbeiders door het zware weer te loodsen, een wat oneigenlijke bestemming, omdat de gezamenlijkheid van de vakbonden vereiste dat niet alleen socialisten maar ook de confessionele stakers ondersteuning kregen. En een coöperatie was een socialistisch instituut.

Het plan ging desondanks door. Op 24 juli 1902, na afloop van de staking, werd de Coöperatieve Productie- en Verbruiksvereniging 'Tot steun in den strijd' U.A. – Enschede opgericht. De bakkerij aan het Gronause Voetpad in Enschede, een verbouwd woonhuis, kon drie maanden later in gebruik worden genomen.

Honderd jaar sociale strijd in Twente

Wim H. Nijhof, *Troebelen in de Twentse textiel. 100 jaar sociale strijd*, WBooks, Zwolle, 2012, ISBN 978.90.400.0524.4, € 22,50. Verschijnt mei 2012.

Historicus en publicist Wim H. Nijhof schrijft over een eeuw vol stakingen en strijd tussen fabrikanten en arbeiders, de fabrikantenverenigingen en de vakbonden. Het boek gaat vooral over de grote stakingen in Enschede en in andere Twentse textielcentra, de strijd van de arbeiders om meer loon, korter werken, betere arbeidsomstandigheden, over Alphons Ariëns, Domela Nieuwenhuis, Herman Schaepman en Twentse vakbondsmannen. Op vrijdagavond 18 mei 2012 om 20.00 uur houdt Wim H. Nijhof een lezing in Enschede, in het Odd Fellows Huis aan de Nicolaas Beetsstraat in Enschede.

Geschiedenis: feit of fictie?

Het Alferink

Robert Kemper Alferink

Het is een van de weinige onderwerpen waar je veel kanten mee op kunt: geschiedenis. Geschiedschrijvers houden zich niet enkel bezig met het vastleggen van historische feiten, maar kijken ook met de blik van vandaag terug op het verleden. Een vakgebied als wiskunde is op cijfers gebaseerd. Bij historisch onderzoek kun je een gebeurtenis vanuit het verleden echter altijd vanuit meerdere kanten belichten.

Anders gezegd: $1 + 1 = 2$. Dat hebben we in ieder geval met elkaar afgesproken. Een analyse van historische gebeurtenissen kan daarentegen vanuit verschillende perspectieven plaatsvinden. Dat preken voor eigen parochie is iets wat ook vandaag de dag nog veelvuldig voorkomt. In de biografie van Gerard Brom over de 'rooie kapelaan' Alphons Ariëns staat bijvoorbeeld het oordeel van Brom dat fabrikant Gerrit Jan van Heek en zijn tijdgenoten 'hard als het staal van hun brandkast' waren. Brom geeft hier een negatief gekleurd oordeel over de liberale filosofie van Twentse textielondernemers: zij wilden hun bedrijven volgens eigen overtuiging exploiteren. Mening van belangengroepen als de arbeidersbeweging, werden door fabrikanten slechts mondjesmaat in hun beleid meegenomen.

Het zojuist aangehaald citaat is door oud-journalist – en op een proefschrift over Jan Herman van Heek gepromoveerd historicus – Wim H. Nijhof gebruikt als hoofdtitel voor een artikel in de *Textielhistorische Bijdragen* 2009. Ondertitel: *De Van Heek's als hoofdrolspelers in de sociale strijd van Twente*. Nijhof beschrijft Gerrit Jan van Heek als conservatief liberaal ondernemer, overtuigd tegenstander van staatsbemoeienis. Zoon Jan Herman komt naar voren als iemand die het Twentse

Stelsel – uitsluiting van arbeiders – onrechtvaardig vond: "wie goed doet, kwaad ontmoet." Als historicus heeft Nijhof een welafgewogen beeld geschetst van de sociale strijd in Twente, ondanks zijn scherpe kwalificaties over de oligarchie van fabrikanten. De hoofdtitel werd hem echter niet door iedereen in dank afgenomen. Een scherp citaat als titel leidt er toe dat de lezer bevooroordeeld aan het lezen van het artikel begint. Dat is jammer. De kwaliteit van zijn onderzoek maakt dat desalniettemin meer dan goed.

Een scheidslijn tussen historische feiten en de interpretaties van een auteur bij bepaalde historische gebeurtenissen of ontwikkelingen, is in artikelen en boekpublicaties niet altijd makkelijk te ontdekken. In oudere boekpublicaties is het soms nog erger. In middeleeuwse kronieken of genealogieën, zoals van fabrikantenfamilies uit begin vorige eeuw, zijn geregeld fouten te vinden. Soms onbewust, maar soms ook opzettelijk gemaakt om een bepaalde historische gebeurtenis belangrijker te maken dan deze in werkelijkheid was, de rol van een bepaalde persoon groter te laten lijken of een adellijke afstamming te creëren of op z'n minst te insinueren.

In ieder geval is de kans op een historisch virus groot: het veelvuldig overnemen van historisch onjuiste feiten in nieuwe literatuur, gebaseerd op een onjuiste bron of verkeerde veronderstellingen. Tot op de dag van vandaag blijft een kritische benadering van bronnen bij het schrijven, en het doorzien van de mening van de auteur bij het lezen van historische publicaties, dan ook enorm belangrijk!

Jachtrechten van kasteel Twickel

Willy Ahlers, en anderen

De paddenstoel die gepubliceerd was in Inschrien 2011/4 stond op het landgoed Twickel bij Delden, de aanwijzing naast de jachtpaal was een aanduiding waarbinnen het jachtgebied van de eigenaren van Twickel viel. De bijbehorende prijsvraag is gewonnen door E. van der Zee uit Borne. Met deze aflevering stopt de rubriek Twentse paddenstoel. Als redactie hopen we dat onze lezers Twente de afgelopen vier jaar met andere ogen zijn gaan bekijken en tijdens de vele speurtochten op verschillende nog onbekende plekken zijn gekomen.

Honden beuren bij iedere lantaarnpaal hun achterpoot op om een geurvlag achter te laten: "Dit is mijn territorium!" Vossen laten om dezelfde reden een drol vallen op opvallende plaatsen. Een hekje om je tuin heeft ook die functie. Gemeenschappen zetten vroeger grensstenen en markestenen of markepalen neer. Die hebben hun belangrijkste functie nu verloren en worden als monument beschermd.

De heerlijke rechten zijn ontstaan door de feitelijke machtspositie van een heer in zijn heerlijkheid en dat stamt uit de middeleeuwen. Het heerlijke jachtrecht was voorbehouden aan 'de heer', zijn gasten en zijn jachtmeester. Dat gold zowel op de grond, in het water als ook in de lucht. Een bos met jachtrecht heette in de Middeleeuwen een 'forst' of 'forest'. Dat jachtrecht moest wel vaak afgedwongen worden door jachtopzieners en in later tijden ook bewezen kunnen worden.

Na veel gesteggel in Twente, waarbij vooral de kleine steden Oldenzaal, Enschede en Ootmarsum in aanvaring kwamen met de stadhouder of de drost, bracht de Franse tijd duidelijkheid. Het jachtrecht werd gebaseerd op grondeigendom en vanaf 1794 doorgevoerd. Dat gold dus ook voor burgers! De heerlijke jachtrechten van de eigenaars van ridderhofsteden en havezathen werden in februari 1814 weer hersteld. Dit na een verzoek aan koning Willem I, van de voormalige bezitters van de heerlijke rechten. De eigenaren moesten echter hun rechten van voor 1794 wel kunnen bewijzen. Bij ge-

accepteerd bewijs moesten ze hun jachtgebied met palen aangeven. Rond het jachtgebied van Twickel werden toen 108 jachtpalen geplaatst. De palen van zandsteen uit de Bentheimer- en Gildehauser groeven hebben een afmeting van 8 bij 10 duim en zijn 12 voet hoog, waarvan ongeveer 8 voet boven het maaiveld, dus ruim manshoog.

De heerlijke rechten werden bij de jachtwet van 2 juli 1923 afgeschaft. De oude rechthebbers kregen wel een schadeloosstelling. Vanaf dat moment hadden ook de jachtpalen van huize Twickel hun functie verloren. In 1974 waren er nog 36 palen over. Een aantal zijn een gemeentelijk monument geworden.

Foto: Helmig Kleerebezem

De jachtpaal op de foto staat op de hoek van de Dorreweg en de Ulkenweg. Zie het artikel van Helmig Klerenbezem in VM VORG nr. 90 uit 1975, daarin staat ook een plattegrondje.

Uit de collectie van de Oudheidkamer: Herdenking Stadsbrand 1862-1912

Robert Kemper Alferink

Wie denkt dat alleen vandaag de dag de organisatie van feesten, evenementen en herdenkingen een strak georganiseerd gebeuren is, heeft het mis. De Enschedese bevolking was in rep en roer toen in het voorjaar van 1912 veel tamtam werd georganiseerd rondom de vijftigste herdenking van de Enschedese stadsbrand.

Door een comité van heren, die allemaal ook bij de Oudheidkamer waren betrokken, onder voorzitterschap van J.J. van Deinse, werd op 7 mei 1912 een dagvullende manifestatie georganiseerd. Wat om '8 uur v.m.' begon met 'Koraalmuziek van den Stadstoren door de Leo-Harmonie' eindigde om '9 ½ uur n.m.' met 'Schitterend Vuurwerk op het Sportterrein van het Volkspark met toepasselijk slotstuk 'De Brand van Enschede'. Het hoogtepunt van de dag was gelegen aan het eind van de middag. Om vier uur vond de onthulling

van het brandmonument op de Markt plaats. Van Deinse hield een zogenaamde Onthullingsrede en burgemeester Bergsma aanvaardde vervolgens namens de gemeente het monument. De daadwerkelijke onthulling van het monument zou echter 'geschieden door vier jonge meisjes'.

De kosten van het monument en de manifestatie aan sich werden niet door de gemeente Enschede gedragen. Het comité had zich voorgesteld 'dit bedrag uit zuiver vrijwillige giften bijeen te brengen' en

Foto collectie Oudheidkamer Twente.

De onthulling van het brandmonument op de Grote Markt, 7 mei 1912.

Poster voor de oproep tot intekening.
Collectie Oudheidkamer Twente.

opende daarom dan ook een vrijwillige inschrijving. Lijsten daarvoor lagen onder andere ter intekening bij de firma's en kantoren van B.W. Blijdenstein Jr. (Twentsche Bank), B. Höpink, Amsterdamsche Bank, Joh. C. Tromp, G.J. Seinhorst en nog enkele andere locaties. De totale kosten waren geraamd op circa zesduizend gulden. Wanneer een groter bedrag bijeen verzameld zou worden, dan zou het overblijvende voor nuttige of liefdadige doeleinden worden aangewend. Voor zover mij bekend zijn niet alle intekenlijsten bewaard gebleven. Alleen de lijst van het kantoor van B.W. Blijdenstein jr. bevindt zich in ieder geval in het archief van de Oudheidkamer. De lijst lijkt nogal een 'toonzettend' karakter te hebben. De eerste intekenaar, G.J. van Heek, droeg een bedrag van 500 gulden bij, bijna tien procent van het totaal benodigde kapitaal. Twee van diens zonen, Jan Bernard en Jan Herman, tekenden elk voor tweehonderd gulden. De totaal achtenzestig intekenaren op de eerste pagina zegden in totaal ruim vierduizend gulden toe; twintig van hen waren voor de helft van dit bedrag verantwoordelijk. Desondanks besluit de eerste bladzijde van de introductiebrief van het comité met *'Nogmaals zij gezegd, dat kleine bijdragen van mindervermogenen op even grooten prijs gesteld zullen worden*

als grootere van meer gefortuneerden.'

De elf intekenlijsten brachten uiteindelijk het bedrag van 6598 gulden bijeen. Hiervan werd de helft aan het brandmonument zelf besteed, dat door de Münsterse kunstenaar Ludwig Nick ontworpen was. Kort na de herdenking werd het comité vanzelfsprekend opgeheven. Nadat de balans was opgemaakt kwamen alle archiefstukken, via Van Deinse, bij de Oudheidkamer Twente terecht. Het archief van het brandcomité bevat verschillende briefwisselingen, schetsontwerpen van het brandmonument, intekenlijst 1, flyers, affiches en ander gelegenheidsdrukwerk, entreekaartjes voor de verschillende herdenkingsbijeenkomsten, et cetera. Een ware goudmijn voor de liefhebbers van curieuse parafernalia!

Waart oe veur Greetjen ten Kate!

Willem Bulter

In de Zuud-Esmaark van Eanske li-jt ze nog wa: eeuwnoalde earvn waar de boern vrogger in maarknverbaand de oalde groond bewearkn en bees heudn. Ze li-jt der zo vreadig bie, dee oalde earvn, en ie zoln hoast deankn dat de noabers hier vrogger aait naa gelukkig met mekaa waarn. Ik mot oe teleursteln. Ok in de Esmaark kon t mangs duftige kiffteriej geavn oonder de noabers. Dat blik wa oet n smeug verhaal dat kortns ontdekt wör in t archief van de gemeente Eanske.

In de joarn 1741-1743 spöln zik doar nen feln maarknsoap of woar n richter an te pas mos komn. De hoofdrol is veur Greetjen ten Kate, n meakn op t earf Eeftink. Zo te leazn in de processtukn van het Landgericht was Greetjen n willig wichtken dat mennigen boerenknech in dizze maarke n kop gek maakn, tot n zön van ear eagn baas an too. In oktober 1742 kreeg t ongehuwde wicht nen kleann en leup ear baas Herman Eeftink dreks noar n richter um n aander t op de scheuld te gemn. Alns draeit um de vraag: “Wel is de vaar van n kleann?” Het eerste bedrief spölt zik op t Eeftink of, n oald earf op t Hogelaand dat nich meer besteet, het spectaculaire tweede bedrief spölt zik of op t Zwartkate, n earf dat nog wa besteet. As doe n richter was wes, leazer, of koning Salomon, wat zos doe dan beslotn hebn? Wel is de vaar?

De visie van boer Eeftink

In oktober 1742 stuur Herman Eeftink dree man van zien wearkvolk noar t Landgericht um doar te getuugn. Het gung um Enneken Leusink, n oaldsten hoeshoaldster, ear zön Herman Hofften en t jonge meakn Berentien Berentz. Zee learn doar ne getugenis of oawer de twee zuskes Ten Cate dee ok beir op t Eeftink deenn. Greetjen en Enneken hetn dee. Zölf leir n boer gen verkloaring of. Zien personeel vertöln ongeveer t volgende verhaal: ne reconstructie.

Jan Walhof, n knech van Zwartkate, mog gearn bie Eeftink op visiet komn, s oamns as t weark doan was. En Jan en Greetjen trokn zik dan gearn met ear beir terug in n schop, zogenaamd um doar te “knobbeln”. In t

vuurjoar van 1742 begun Greetjen zik n betken misselik te veuln en leek het net asof n stoark ear in t been har betn. Nich dat Greetjen dat dreks wol toogeavn. Tot vijf moal an too ontken zee teegnoawer Enneken Leusink dat zee in n kroam meus. Der was gen stoark bie ear in de nöagte wes, zear zee, in de wiedste vearte nich.

Mer de andere meaks op t Eeftink leuvn ear nich. Vaak genog waarn ze met ne koppel jonge leu noar de stad hen wes veur n bier, en dan was Greetjen oonderwegns aait met Jan Walhof an t spöln en dawweln wes. Dee twee konn t merakels good met mekaa veenn, dat ko’j met zaand in de oogn nog zeen.

En doo op-ees, miln in dat gedoo met Greetjen den zik nich lekker veuln en wa of nich n stoark op visiet har had, zo mer op-ees kunnigen ear zus Enneken en Jan Walhof ear trouweriej an op t stadhoes van Eanske. Het is dan Poasken 1742.

De wearld van Greetjen stortn in en beire zusters kreeg fleenke kiffteriej met mekaa, dat kö’j begriepn. t Zol bes könn wean dat ze mekaa ok strekn hebt en an de hoar trokn enzovoort.

“Wat ne achterbakse deern bis doe um mie stiekem mienn vriejer of te nemn,” smet Greetjen ear zuster veur.

“En van wel mor ie dan in n kroam?” vreug Enneke ear. “Ie vriejt ja wa met dree kearls tegliek. Hoo wer ie zo zekers da’s van Jan Walhof in n kroam mos? Zol bes könn wean da’s van Pistooln Welmer of Walmink’s knech in n kroam mos.”

“Wat zers? Van Pistooln Welmer of

’t Inschrien 2012 / 1

Walmink's knech? Hoo koomps dan doar bije?"

"Ik heb mien oogn ok nich in n tuk."

Dan wet Enneken t gelukkig nog nich van Roelof Eeftink, mot Greetjen stilkes hebn

t gevoar dat zien eagn zön Roelof leup met zo ne weelde deern in hoes.

Enneken ten Cate was ear a veurgoan: dee har dreks ear deenst bije Eeftink opzeg doo ear trouweriej was ankunnigd. Zee was bije

Foto: noajoar 2011, Willem Bulter.

t Zwartkate an n Holzikweg (Zuud-Esmaark) bi-j Eanske, n earfoet de tied van Karel de Grote volgns wönnner Jan Peuscher. t Har nich völscheald of de hofstee was ofbrokn in dee tied dat de buurt Stroinkslanden in Eanske wör anlegd. t Is an de Oudheidkamer en n heer Peuscher te daankn dat dit oaveroalde earfbewaard is bleavn. Der lig nog n mooi earfbos bie. De boavnkamer stamt oet de Fraanse tied.

dach. Roelof, n zön van ear baas, kwam ear vaaks 's nachtns opzeukn zonder dat n oaldn Eeftink of ear zus Enneken of wel dan ok t wus. Dat was ne zwoar verboden vriejeriej.

Umsgelieks kwaamn dee weure van ear zus har an bije Greetjen, want zee was ok een betke onneuzel. Da'j van vriejn in n kroam konn komn, doar har zee himmoals gen rekkenschop met hoaldn. Huulnd leup zee noar Enneken Leusink en vertöln ear alns. t Oalde deenstmeakn veuln zik verplicht alns deur te verteln an n boer, en t ean van t leed was dat Greetjen wör votstuurd van t earf. Zo'n wicht ko-j der nich bije hebn, vun Herman Eeftink, en doarbiej dachn hee ok an
't Inschrien 2012 / 1

Jan Walhof introkn in n klean wonnershoes op t Zwartkate. Alns bije mekaa waarn de beire wichter n joar in deenst wes op t Eeftink.

De visie van Greetjen ten Cate

In t zommer van 1743 ontaardn ne groove op t Zwartkate in n houweriej, waar de laandrichter achterof alns van wol wetn.

Jan Dijk, n oaldn knech van Zwartkate, was oet de tied komn en zien groove wör op t earf zölvn hoaldn. Der was nen zwik volk op ofkomn, zowat de halve boerschop Esmaark. Dat t jonge koppel Enneken en Jan doarbiej waarn, sprak vonzölvn. Mer dat Greetjen, de

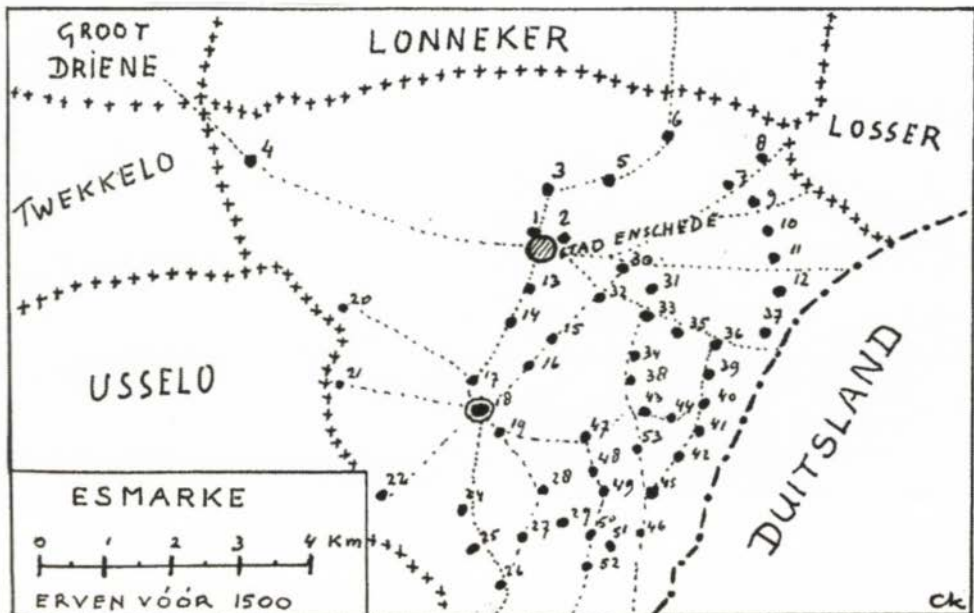
jonge moor, doar op t earf ear gezicht leut zeen, dat har nums verwoch, zekers Roelof Eeftink nich.

De kreantwegh was nog nich noar binn of doar begun t gedoonder a. Enneken en Greetjen spraak Roelof Eeftink veur t gaanze volk an.

“Zos du nich bij mien zus goan wonn?” zear Enneken.

“Ik, bij oe zus? Is t oe in de plet slaagn?”

Willem ten Kate, ear breur, nich loatn gewodn en hee sleug met Roelof op de grond an t wosseln. Doo ha’j t smietn in de glaze. Zowat alle kearls op de groove gungen gangs met mekaa, t kaamp Eeftink teegn t kaamp Ten Kate, noabers teegn noabers. De jongs van Stroink, Willem en Jan, heulpn Roelof Eeftink en zien vaar, en de jongs van Lippinkhof, Hennik en Jan, heulpn de familie Ten Kate, dee ok zölvn twee jongs met harn brach dee Jan en Willem hetn.

Boerenearvn in de Esmarke. De boerenearvn dee n rol spölt in dit proces, bint: 17. Kot (Ten Kate), 18. Lippinkhof, 19. Eeftink en 46. Zwartkate (in t Tweants oetsprokn as Zwatkot). Ok 50. Walmink wodt nog neumd: daar wearkn nen knech op wel Greetjen n eugke har. t Eeftink leir op t Hogeland en besteet nich meer. t Zwartkate, waar dee sensationele groove plaatsvn, besteet noch wa, en lig rechtevoort miln tusken de bungalows in Stroinkslanden.

n Jongn Eeftink prebeern kalm te blienv, mer ziene kinbakn kreeg ne kluur.

“Hebt wiej nich leafd as man en vrouw?” zear Greetjen luud. Alle leu in de kamer konn t heurn.

“Doe lögs as ne koonte,” schreeuwn Roelof. En tot t volk op de groove:

“Hoo koomp dat vrouwmeanske doar bij?”

t Zaand op de plaankn in de kamer kluurn rood, want Jan Lippinkhof har n stel iezern staavn en ketns metbrach en dee wörn broekt. Jan ten Kate heuw Jan Stroink n paar moal fleenk met ne ketn oawer n kop zoda’j em nich wier herkenn. Zölf kreeg e ok nen deepn glip in n kop en t blood drupn oet zien hoar.

Met gaf e Greetjen nen fleenken por zodat ear de mus van t heufd vleug. Dat kon

Mer nich alleen t jonge mansvolk houn zik en bloodn. Ok Enneken ten Kate en n oaldn

Eeftink deudn met. t Vennige Enneken trok Stroinks Wilm van achtern an t hoar en krabn em zo veol as zee kon. En n oaldn Eeftink gung op de voes met Jan Walhof tot zee beir teegn de groond veuln. Doo zee opstunn, harn zee ok alle beir de köp kepot, wus Willem Schouwink n richter te verteln. Vanof ne baank har e zik de houweriej ees good ankekn.

Oetleg

In de processtukn oawer Greetjen ten Cate mankeert t veurnaamste meanske in t hele verhaal, namelijk n kleann-zoonder-naam. Neargns wör verteald oawer de geboorte van t pupke dat de Esmaark doomaals in rep en roer brach. Mer 1+1 is één. As Greetjen in t vuurjoar van 1742 duur n stoark is betn, leir t jong in n hearfst in t nus. En kennelik gung t good met moor en keend, want drie joargetieden later, bij de houweriej op de groove van Jan Dijk, gung t mer um één ding: “Wel is de vaar van t pupke? Wel draeit der veur op?”

Veurda’j doar achter bint, mo’j de getuugnverkloaringn dreemoal leazn en de puzzelstukskes zölvn an mekaa plakn. Pas dan kom ie der achter hoo gloeperig de eerste angifte van Herman Eeftink is. Dee geet alleen mer oawer Jan Walhof, den meakesgek, en oawer Greetjen, wat vunnen boksengek zee is. Roelof Eeftink koomp in t hele verhaal nich veur. t Doert n zetke veurda’j in de gaatn hebt dat hier nen vaar zien eagn zön oet de weend zit te hoaldn, via zien personeel dat em noapröt.

Mer majt wie dat de vaar kwoalik nemn? Misschien is n grootstn gloeperd in dit verhaal zien zön Roelof wa. Den har der alle belang bij um zien umgaank met Greetjen oonder de kips te hoaldn en de vaar niks te verteln. Hef hee mangs misbroek maakt van zien positie as zön van n boer en zik vergrepen an t deenstmeakn? Dat zol zo mer könn. “Waart oe veur Roelof Eeftink!” har dit verhaal dan mötn hetn.

Ok bijzunder in dizze geschichte is de ummezwaai van de zuskes Ten Cate. Eerst

pikt n een n ander ear kearl of, mer dan sluit ze vrea veur t gezamenlik doel: Roelof Eeftink der nich met loatn votkomn. Bij de eerste de beste bieeenkomst in de boerskop woln zee n jongn Eeftink der in t openbaar op ansprekn. En umdat dat n kort angebondn heerschop was, harn zee twee van ear noabers, Jan en Hennik Lippinkhof, van t plan op de heugte brach en ear vrog um luk iezerweark met te nemn, veur t geval dat. t Plan wearkn. De hele buurt wus van noe of wat vunnen smiesterd en sneuperd den Roelof was.

At der in 1742 nen DNA-test har bestoan, dan was t er op de groove van Jan Dijk vrommer toogoan, da’s wis. Hoo zol t den kleann van Greetjen vergoan wean noa al dit spiktel in de Zuud-Esmaark? Zol den nog nen vaar hebn kreagn? As ik den richter was wes, har ik t Roelof op n hals schoavn. Mer ik mot earlik zegn: hadde bewiezn bint er nich.

Toch deank ik dat der n paar goeie argumentn bint um Roelof as vaar an te wiezn. Hee har, as zön van n boer, de positie en de gelegenheid um n inwonnd meakn te verleiden, zeker as dit wicht nich krek wet woar Abraham n mosterd haalt. Wat mie veur Jan Walhof inneamp, is dat e aait in t openbaar met Greetjen an t dawweln was. Jan Walhof is genn stiekemer, den de kat in t doonker knip. t Kan bes wean dat ze beir mangs in de schop an t “knobbeln” bint wes, zoas t volk van Eeftink beweert, mer dat hoof gen smoesje veur iets aans hebn wes. Feitliks deank ik dat Jan aait a oet was op Enneken, en dat e zo leuk met t jonge zuske umging um zien pad noar Enneken an te liekn. As Jan lilik har doan teegn Greetjen, har Enneken em natuurlik nooit as kearl wiln hebn. En, leste argument: zoln de beire jongs van Lippinkhof Greetjen hebn holpn op de groove as zee zo’n leugnbuul was en Roelof der bij wol lapn? Nee, zee deankt dat den miezn hoond van Roelof Eeftink de vaar is. Woarum zol ik dan aans deankn?

Foto: noajoar 2011, Willem Bulter.

Op de del is good te zeen hoo groot dizze is. Doarum wör n groove misschien op t Zwartkate hoaldn. Mooin lechinval deur de twee grote veansters nōast de niendeur.

Bronnen

Stadsarchief Enschede, archief Landgericht
 - 27 oktober 1742: getuigenverhoor Enneken Leusink, Herman Hoften, Berentien Berentz
 - 21 juni 1743: getuigenverhoor Gerrit Stenvorz, Hendrik Mensink senior, Hendrik Mensink junior, Jan Honhoff, Gerrit Kempers
 - 22 juni 1743: getuigenverhoor Willem Stroink, Evert Menkmaat, Hendrik Kempers, Jan Lutke Hulsik, Gerrit ter Huntvelt,

Herman Gerritzen, Hendrik Ipkemeule
 - 24 juni 1743: getuigenverhoor Willem Schouwink, Engbert Mensink
 Kokhuis, G.J.I. (2005), *Twente in de Middeleeuwen*. Enschede: Van de Berg [fig. "Boerenearnv in de Esmaark"]

Stichting Historische Sociëteit Enschede-Lonneker (1999), *Boerderijen in Enschede. [Deel 1, Esmarke 1]*. Hengelo: Broekhuis

Reacties van lezers – de buurtschap Agelo

In 't Inschrien 2011/3 is een artikel over de buurtschap Agelo gepubliceerd, geschreven door Willy Ahlers, met medewerking van Ageloërs A.G.J. Broekhuis en Harry G.J. Scholten Linde. In het artikel is ook aandacht besteed aan de brooduitdeling in Agelo. Door dhr. G.A.B. Nijhuis uit Hengelo werd de redactie gewezen op zijn artikel in het Jaarboek Twente 2009. Daaruit

blijkt dat de heer Nijhuis een andere visie nahoudt op de brooduitdeling, dan zoals beschreven in het artikel in 't Inschrien. Het door Willy Ahlers geschreven artikel komt overeen met de overlevering zoals in Agelo tot op de dag van vandaag wordt gehoord. Er zijn desondanks ook andere zienswijzen, zoals onder andere in het Jaarboek Twente 2009 gepubliceerd.

Kreenk-Bodbreef en Oudheidkamer-Inschrien vertelt mekoar alns

Gerrit Dannenberg

In Twente zi'w heel drok met heel völle nuttige Twentse dinge. Heel belangrieke dinge ook. Mer geweldig jammer det viej vake van mekoar nit weet wát viej doot. De redacties van 't Inschrien en 'n Niejn Bodbreef hebt beslötten dat doar wat an verbeterd kan worden. De ofspraak is maakt da'w mekoar in oonze bladen per kwartaal wat vertelt oaver wat oons bezig hooldt.

As sympathisant van de Oudheidkamer Twente kan het hoaste nit anders da'j sympathie hebt vuur de Twentse taal. Ik vertel oe allicht niks niejs dat een Kreenk vuur de Twentse Sproak (KTS) al joaren het gebroek van de streektaal promoot. Dat doot ze onder aandere duur het organiseren van cursussen en allerlei activiteiten. De KTS wil dudelijk maken dat het Twents ne echte taal is den helemoals heurt bieje dizze strekke. Met het Twents kan der volop communiceerd worden. Der kan in schreven worden en dicht. Omdat het Twents maximale zeggingskracht hef, kunt der ook heel good literaire producten in worden maakt. Um kort te goan: het Twents is ne echte taal den het verdeent um beschermd en verspreid te worden.

Dagelijks en officieel

Natuurlijk, der zeent hele mooie, hoogstoande dinge te doen in het Twents. Mear, wille viej de taal écht behoolden, dan mut vuural het dágelijks gebroek van het Twents bevorderd worden. Het dagelijks gebroek van het Twents hooldt het Twents leavendig en creatief. Doarumme is het ook zo good dat een Kreenk der is. Een Kreenk hooldt streektaaloawende met verhalenvertellers en zangers in het plat. Een Kreenk verdedigt de belangen van de sproake bieje de overheid. Én een Kreenk waakt 'r vuur dat het Twents wordt gebroekt bieje officiële geleagenheden as de presentatie van het Joarbook Twente en det soort dinge.

Bodbreef

Ook gef een Kreenk vuur de Twentse

Sproak een kwartaalblad oet: een Niejn Bodbreef. Leu bod doon betekent: leu bericht doon. Het blad zit boordevol met Twentse taalwetenswaardigheden en taalactiviteiten. Dialectdichters dicht 'r op lös. Interviews met bekeande Twentse leu. Lezenswaardige columns van hele bekeande en (nog) meender bekeande Twentse leu. Ooldere en ook nen hoop jonge columnisten en schrievers vertelt in het plat oaver alle dinge dee ze metmaakt in eur leaven. Het blad van een Kreenk oogt good, ook al zegge viej het zelf. Mer de inhoud is nóg better.

Plat in de zorg

In het jongste nummer van 'n Bodbreef hef een hoofdredacteur van 't Inschrien een mooie bijdrage schreven oaver Johanna van Buren. Ook een interview met reumatoloog Hetty Baan den kortens promoveerd is. Baan woarkt in de zekenhuze van Hengelo en Almelo en hooldt ook sprekuur op ne boetenpoli. Zee verteelt oaver het belang van het plat in de gesprekken met patiëanten. De möaite weard um te leazen. Verder schrif Martin ter Denge oaver het positie van het plat op internet is der een mooi verhaal van Anne van der Meiden. En alles kats in het plat, zelfs de adverteanties.

Dreks doon

Ik zol zeggen: den Bodbreef mu'j gewoon elk kwartaal zelf leazen. Een abonnement kost 16 euro per joar. Vuur de ceanten hoo'j het nit te loaten. Vroag een proefnummer an via dannenberg@twenthetekst.nl

Wat schrijf dat blif (5)

Goaitsen van der Vliet

Zoeken doet vinden en het gevondene inventariseren, verzamelen doet archiveren. Bij deze vierde hoofdtak van de Twentse Taalbank gaat het om het behoud van alle bijeengebrachte uitingen in en over de taal van Twente. Die willen we zo goed mogelijk voor het nageslacht bewaren. Maar wat betekent dat eigenlijk?

Met de formulering 'zo goed mogelijk' houden we meteen al een slag om de arm. Daarmee kunnen we ons altijd beroepen op overmacht of op de pure onmogelijkheid om geschriften eeuwenlang in oorspronkelijke staat te houden. En wat stellen we ons precies voor bij 'het nageslacht'? Met onze kinderen, kleinkinderen en zelfs achterkleinkinderen in gedachten zijn we optimistisch. Maar onwillekeurig denken we ook aan een bekende dichtregel van Lucebert: *Alles van waarde is weerloos*. Niemand kan voorspellen hoe het op de langere duur met de wereld en de menselijke 'beschaving' gesteld zal zijn. De kans dat al onze met zorg vergaarde paperassen en ander materieel erfgoed ooit in barre tijden als brandstof zullen dienen, is vast veel groter dan we willen weten. We richten ons dan ook liever op een nabije, nog wat overzichtelijke toekomst om zin te geven aan onze inspanningen om een streektaalcollectie op te bouwen, ergens onder te brengen, te conserveren en toegankelijk te maken. Dit alles onder het licht ironische motto: *Wel wat in de kaste hef, zit nich verleagn*. Met in het achterhoofd dat je niet alleen ergens om, maar ook mee verlegen kunt zitten.

Hoe bewaar je een taal, als die niet meer vanzelfsprekend van ouder op kind wordt doorgegeven? Over honderd jaar rest de mensheid van het Twents niet meer dan een hoeveelheid geschriften en geluidsopnames, en wat er dan nog van te horen zal zijn in de omgangstaal: een regionaal accent en een aantal typische uitdrukkingen die de

vervlakking doorstonden. Ik bedoel daarmee dat Twentismen als 'ik maak me niet naar' en 'daar doe ik niets op uit' tegen die tijd misschien niet meer als fout Nederlands worden aangemerkt. Ik noem ze liever een verrijking van de landstaal. Probeer er maar eens een 'correcte' vertaling voor te vinden die de lading helemaal dekt.

Een en ander opent perspectieven voor een bijzondere wijze van conserveren, van Twents idioom in de omgangstaal: gewoon door altijd en overal zo veel mogelijk van die typische uitdrukkingen te bezigen. De kans is groot dat ze door anderen worden overgenomen en verder verspreid, en op den duur tot de standaardtaal gaan behoren.

De Twentse Taalbank richt zich niet op het in stand houden van de streektaal in het dagelijks verkeer, maar op het behoud van wat er ooit in en over is vastgelegd, in schrift, spraak en zang. Dat doen we zoals gebruikelijk in de oorspronkelijke, tastbare verschijningsvorm, maar daarnaast ook in digitale vorm. In feite bouwen we zo aan twee verzamelingen, ieder met een heel eigen aanpak van de houdbaarheid.

Het conserveren van materieel erfgoed is een vakgebied op zich, met veel technische achtergronden die ik de lezers graag bespaar. Ik vat alleen even de vele invloeden op de levensduur van het bewaarde samen: de temperatuur, de luchtvochtigheid, licht en andere soorten straling, allerlei verontreinigingen, bewegingen en ongedierte. Daarbij moeten we ook nog eens beducht zijn op alle mogelijke

natuurrampen, de mens inbegrepen. Meer over dit onderwerp is te vinden op de website van het Nationaal Archief.

De Twentse Taalbank hoeft zelf geen grote hoeveelheden geschriften en geluidsdragers op te slaan in een daarvoor geschikte omgeving. Aanwinsten worden toegevoegd aan de collectie van de Oudheidkamer Twente. Die kan ze, net als veel ander historisch materiaal, in langdurig bruikleen geven aan het museum TwentseWelle. In bepaalde gevallen kan voor een andere bestemming worden gekozen. Uiteindelijk maakt het niet zo veel uit waar alles wordt bewaard. Als het maar in goede handen is en toegankelijk voor belangstellenden. Of dat nou in een bibliotheek is, in een archief, of thuis bij een verzamelaar. Pas als ergens uniek of zeldzaam materiaal verloren dreigt te gaan, komen we in actie.

Het maken van digitale versies kwam in de vorige aflevering van deze rubriek al even aan de orde. Geschriften worden gescand, analoge geluidsopname's geconverteerd. In alle gevallen hoeven we aan maar twee voorwaarden te voldoen: 1. dat er bij het digitaliseren geen gegevens verloren gaan, en 2. dat de gemaakte beeld- en geluidsbestanden tot in lengte van dagen foutloos genoten kunnen worden.

Over de digitale kwaliteitsvoorwaarde zijn veel misverstanden in omloop. Instanties adviseren voor het scannen van teksten meestal een dichtheid van 300 dpi (beeldpuntjes per inch). Dat is met name bij fijne handschriften aan de lage kant, als de scans ook bruikbaar moeten zijn om delen ervan mooi uitvergroot in een gedrukte publicatie weer te kunnen geven. Bij het scannen van foto's is dit nog meer een punt van zorg. De vaak genoemde scandichtheid van 600 dpi of lager is

bijvoorbeeld onvoldoende voor goede pasfoto's, die vaak veel gedetailleerder zijn dan we denken en vragen om vergroting. Uiteindelijk is het alleen de scherpte van de foto die de minimale dichtheid bepaalt. De ondergrens is te vinden door ver in te zoomen. Zolang er nog vierkante beeldpuntjes zichtbaar zijn in de kleinste details van de foto, moeten we de scan overdoen met een hogere dichtheid. Door hem vervolgens in de hoogste kwaliteit op te slaan, krijgen we een digitale *master* die overal voor te gebruiken is en het origineel doet vergeten. Daarbij hoeven we ons niet naar te maken om eventuele grenzen aan de groottes van de bestanden, vanwege de lage en nog altijd dalende geheugenprijzen.

De digitale duurzaamheidsvoorwaarde komt er in feite op neer, dat elk van de tachtig miljoen bitjes van een beeldbestand van 10Mb tot het einde der tijden zijn waarde 0 of 1 moet houden. Zelfs dat is niet te veel gevraagd. Dat is simpel op te lossen door drie versies van hetzelfde bestand in drie werelddelen te bewaren en regelmatig met elkaar te vergelijken. Als er dan ergens door veroudering een beetje omgevallen is, geldt meerderheid van stemmen bij het aanmaken van een nieuw bestand. Dit soort processen spelen zich af in wat tegenwoordig *the cloud* wordt genoemd, het immens groeiende en steeds goedkoper wordende internetgeheugen.

De vraag blijft, wat op den duur de meerwaarde nog is van alle oorspronkelijke geschriften en geluidsdragers, als er wereldwijd goede digitale kopieën van zijn, en geen mensen meer die er een historische band mee hebben.

Wij hoeven anno 2012 die vraag niet te beantwoorden en doen er dan ook niets op uit.

o.a. voor:

groei-brillant
quartz horloges
stijlklokken
gouden sieraden

LIPPERKERKSTRAAT 43-45,
ENSCHDE, TEL. 431 26 50

vakkundige reparatie inrichting

Dams

Accounting & Advies

Boddenkampsingel 89
7514 AP Enschede

www.damsaccounting.nl

Tel: 053 - 434 62 19
Mail: info@damsaccounting.nl

VAN MEGGELEN & KERSSSENBERG
ASSURANTIËN

VERZEKERINGEN HYPOTHEKEN PENSIOENEN

Boddenkampsingel 86 - 88
Postbus 334, 7500 AH Enschede
Telefoon: 053 - 435 01 04
E-mail: info@vmk-assurantien.nl

ELEKTROBURO
H. VOS B.V.

Elektra en Data werken
Brandmeldinstallaties
Noodverlichting

24 uur Servicedienst

Tel. 053 - 435 30 96

VOS
INSTALLATEURS B.V.

Elektra, Airco,
Verwarming, Sanitair,
Loodgieterswerk en
Luchtbehandeling

Tel. 053 - 435 20 63

DE LIJSTENMAKERIJ GOVAARTS & HOMAN

Hengelsestraat 164
7521 AK Enschede
tel 053-4353678
www.govaarts.nl

Bijzondere lijsten en inlijstingen, ophangsystemen en kunstschildersmateriaal

mobema
fine art

schilderijen- aquarellen
kunstvoorwerpen-taxaties
advisering-kunstverzekeringen
schilderijen restauraties

parkweg 115 – 7545 mv enschede
tel. 053-4321685 – 06 53365016
mobemafineart@home.nl
(contactpersoon J.H.A.Morsink)

alleen op afspraak

www.kienhuisoving.nl

Enschede Pantheon 25 Postbus 109 7500 AC Enschede Tel. (053) 480 42 00 Oldenzaal Wilhelminastraat 14 Postbus 303 7570 AH Oldenzaal Tel. (0541) 57 31 00

LaRoche

Steaks & Seafood

Hengelsestraat 200 te Enschede
Tel. 053 - 43 53 855

www.restaurantlaroche.nl

Op 2 december 2019 neemt u 150 euro op. Gewoon bij een Rabo geldautomaat.

(Als contant geld dan nog bestaat.)

Met meer dan 3000 kantoren komt u de Rabobank door heel Nederland tegen. Overal waar u ons verwacht en zelfs op plekken waar u dat misschien niet had gedacht. Dat is altijd al zo geweest en zal altijd zo blijven. Want al wordt alles digitaal en virtueel, er zal altijd een Rabobank in de buurt blijven.

Het is tijd voor een bank
die zichzelf blijft.

Het is tijd voor de Rabobank.